Alexie Cojocaru

REGĂSIREA UNEI OPERE PIERDUTE: *OCTOIHUL* ROMÂNESC AL MITROPOLITULUI DOSOFTEI AL MOLDOVEI

În anul 1883, cu ocazia unei vizite de studiu la Mănăstirea Putna, episcopul Melchisedec al Romanului (1879–1892) a găsit aici o carte pe care ierarhul a considerat-o vrednică de a fi scoasă din anonimat şi introdusă în circuitul ştiinţific al vremii[1].

Cartea era un *Octoih* tipărit în limba română. Nu avea foaie de titlu, nici nu menţiona anul şi locul tipăririi, numele domnului sau pe cel al mitropolitului ţării. *Octoihul* se găsea în coligat cu alte două cărţi – româneşti şi acelea – tipărite în Iaşi: *Paremiile preste an* (1682) şi un *Molitvelnic* (1681). Aceste tipărituri – spre deosebire de *Octoih* – aveau fiecare câte o foaie de titlu în care era precizat cum că ele fuseseră traduse şi tipărite de Dosoftei, mitropolitul Moldovei.

Deoarece aceste trei cărţi se aflau legate împreună (în ordine: *Paremiile, Molitvelnicul, Octoihul*), episcopul Melchisedec a atribuit *Octoihul* tot mitropolitului Dosoftei, fără a aduce însă alte argumente.

Descoperirea era, într-adevăr, importantă. Episcopul găsise la Putna *prima traducere a Octoihului în limba română*, operă ce arunca o lumină nouă asupra începutului introducerii limbii române în cultul ortodox de la noi. Pe de altă parte, descoperirea avea să primească însuşirea de *unicat*, deoarece, după anul 1883, nimeni nu a mai găsit vreun alt exemplar din acea ediţie.

Între timp, *Octoihul* a fost înstrăinat de la Mănăstirea Putna. În anul 1895, prin ordinul 2058 al Consistoriului din Cernăuţi, cartea a fost transferată la biserica din satul Găureni, comuna Româneşti, judeţul Suceava. Cu trecerea anilor, transferul a fost uitat, iar *Octoihul* – declarat pierdut.

Arhiva Mănăstirii Putna a păstrat însă amintirea cărţii în nu mai puţin de cinci inventare, dar şi într-o scrisoare din anul 1855. Coligatul – cu toate cele trei cărţi ale sale – a fost înregistrat, invariabil, sub titlul *„Paramei”*, pentru că prima

[1] Melchisedec Ştefănescu, *O vizită la câteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina*, în **RIAF**, an I, vol. I, fasc. II, Bucureşti, 1883, p. 275: „*Se începe cu titlu grecesc:* «**ΑΡΧΗ ϹѴΝ ΘΕΩ ΑΓΙѠ ΤΗϹ ѠΚΤѠΙΧΟ**. **Ѧнчепътꙋръкꙋ Дꙗъ҃л свнть де ѡсмоглаcникꙋл.** *Începătură cu D[umne]zăul Sv[ă]nt de Osmoglasnicu». În această carte se află numai slujba duminicelor pe trei glasuri, şi apoi încetează; însă lucrarea nu este isprăvită: căci chiar tropariul dela urmă, al fericirilor, glasului al 3-lea, nu este întreg, lipsind o filă. În total sînt păstrate 39 file. Se vede că mitropolitul Dosotheiu plănuise a traduce şi introduce în Biserică românesce toate cărţile cele mai necesare cultului divin. El le-a tipărit tot părţi şi isolate, după cum le traducea treptat, şi după cum avea mijloace a le tipări”.*

LR, LX, nr. 1, p. 33–46, Bucureşti, 2011

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

carte a coligatului era tocmai aceasta. Cele cinci inventare erau: 1) cel din anul 1796, unde, în capitolul „Cărţi româneşti", la poziţia 94, era scris: *„O carte* Parameile preste an, *tipărită pe coală în 4, în tiparniţa ţărâi, în Soceavă*[2]*, v let 7191 <1682>, octomvrie, în 7, între care iaste şi Liturghie, cazanii şi alte slujbe, foarte veche, şi cu legătura stricată. 30 hr(eiţari)"*[3]; 2) inventarul cărţilor şi manuscriselor din anul 1843, poziţia 143: *„1 exemplari* Paramei *pe întregu anu, mold(ovenesc), în cvarto, tipărit în Iaşi, la anii de la Adam 7191"*[4]; 3) inventarul din anul 1829, poziţia 43[5]; 4) inventarul din anul 1856, poziţia 435: „*Buch* Paramei *genannt in kuart, gedruckt zu Suczawa im Jahre 7191, in steifen deckel und leder gebunden schon stark beschädigt. 30 crăiţari"*[6]; 5) inventarul odoarelor din anul 1863, poziţia 504: *„Paramei, zu Suczawa, in J[ahre] 7191 gedruckt, in steifen deckeln und leder gebunden, stark beschädigt"*[7]. În ceea ce priveşte scrisoarea, ea este datată la 1/13 august 1855 şi a fost compusă de „propritariul Cernăucăi", boierul Gheorghe Hurmuzache. În epistolă, acesta cerea Consistoriului din Cernăuţi să i se împrumute, pe trei luni, cartea *Paremiilor* de la Mănăstirea Putna, fiind-i necesară în *„ocupăciunile sale literarie"*. Cererea i-a fost împlinită la 24 august 1855[8].

Mărturia episcopului Melchisedec din anul 1883, a fost folosită – în situaţia pierderii *Octoihului* original – de mai mulţi istorici ai literaturii române: Ioan Bianu şi N. Hodoş[9], G. Călinescu[10], N. Iorga[11], Al. Piru[12], George Ivaşcu[13], N. Cartojan[14].

[2] În foaia de titlu este scris doar că *Paremiile* fuseseră tipărite în *„tiparniţa ţărăi"*. După cum se vede, autorii inventarului din anul 1796 au plasat greşit capitala Moldovei, la sfârşit secolului al XVII-lea.

[3] Monah Alexie Cojocaru, *Inventarul de odoare şi obiecte ale Mănăstirii Putna (1796)*, în **AP**, II (2006), nr. 1–2, p. 124, poziţia 94.

[4] **AMP**, *Izvod asupra tot feliu de cărţi ruseşti, moldoveneşti şi greceşti, câte să află întru aceasta Monastire Putna*, 1843, f. 6^{v}.

[5] **AMP**, *Inventarium des gr. n.u. Klosters Putna*, 1856, f. 84^{r}, poziţia 435, rubrica *„Nr. de inv. din anul 1829"*.

[6] **AMP**, *Inventarium*, 1856, f. 84^{r}. Traducere: *„Carte numită* Paramei, *în cuart, tipărită la Suceava, în anul 7191, cu copertă tare şi legată în piele, foarte puternic deteriorată"*.

[7] **AMP**, *Inventarium des gr. n.u. Klosters Putna*, 1863, p. 200.

[8] **AMP**, *Dosar de corespondenţă diversă*, 1855, f. 80$^{r–v}$, 83$^{r–v}$. Celelalte cărţi româneşti erau: *Gâlceava înţeleptului cu lumea*, Iaşi, 1698; *Trebnic*, fără loc şi an; *Evanghelie*, text grec-român, Bucureşti, 1693; *Biblia*, Bucureşti, 1688; *Psaltire*, Iaşi, 1743; *Molitvelnic,* Bucureşti, 1722; *Vieţile Sfinţilor*, Iaşi, 1682–1686. În listă mai figura şi un *Liturghier*, Iaşi, 1697, dar nu a fost împrumutat.

[9] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, tom I (1508–1716), 1903 (citat mai departe **BRV**), p. 263: *„Într-un volum din Mănăstirea Putna, în care se află legate la un loc mai multe lucrări ale mitropolitului Dosoftei, episcopul Melchisedec a găsit câteva file formând începutul unui Octoih, pe care îl atribue mitropolitului moldovenesc [urmează titlul cărţii]. În cele 39 file următoare se află slujba duminicelor pe trei glasuri. Cartea n-a fost terminată"*.

[10] *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1982, p. 10.

[11] *Tipărituri în scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene* în „Studii şi documente", vol. XIII, Bucureşti, 1906, p. 6–7.

[12] *Istoria literaturii române I. Perioada veche*, ediţia a treia revizuită, Bucureşti, 1970, p. 182.

[13] *Istoria literaturii române 1*, Bucureşti, 1969, p. 207–208.

[14] *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, 1980, p. 204.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

Cu trecerea timpului, au început să apară şi îndoielile. Ştefan Ciobanu, de pildă, omitea să introducă *Octoihul* printre traducerile mitropolitului Dosoftei[15]. La fel şi părintele Mircea Păcurariu[16]. Alţi istorici s-au exprimat vag în privinţa existenţei cărţii, preferând căi de mijloc şi cuvinte de genul „este posibil" şi „se pare". Îndoiala apăruse însă mai dinainte. Încă din anul 1943, părintele Scarlat Porcescu făcea următoarele afirmaţii: „Mai toţi istoricii Bisericii Ortodoxe Române şi cercetătorii culturii noastre vechi au susţinut – unii cu rezerve, alţii cu oarecare siguranţă – că versificatorul psalmilor a tipărit şi *Octoihul*. În realitate, este vorba de un text prescurtat al *Octoihului* – un fel de *Octoih Mic*, obişnuit ulterior în locaşurile de cult – pregătit, s-ar putea admite, de Dosoftei, din care s-a tipărit doar un fragment. Cum de s-a tipărit şi s-a păstrat numai acest fragment? Nu cumva este o parte dintr-o tipăritură ulterioară, pe care călugării de la Putna au legat-o la un loc cu cărţile care, sigur, au fost tipărite de Dosoftei? Exemplarul văzut de Melchisedec nu se mai păstrează la Putna, şi, ca atare, nu se poate face o cercetare critică în legătură cu acest fragment de *Octoih*[17].

*

Îndoielile acestea iau astăzi sfârşit. *Octoihul* mitropolitului Dosoftei a fost regăsit în *Depozitul de Carte veche* al Arhiepiscopiei Sucevei şi Rădăuţilor şi a fost întors mănăstirii Putna. Cartea corespunde descrierii făcute în anul 1883 de către episcopul Melchisedec Ştefănescu: ea are pe prima filă tipărite cuvintele **ꙗРХИ ЄVИ ѲЄѠ ꙗГІѠ ТИС ѠКТѠИХОѴ. Ѧнчєпътꙋрѫкꙋ Дѕѕъꙋл свнт де ѡсмогласникꙋль**, conţine slujbele duminicilor pe primele trei glasuri[18] şi are ultima filă lipsă. *Octoihul* se găseşte, într-adevăr, în coligat cu un *Molitvelnic* (1681) şi cu o altă carte *Paremiile preste an* (1682), ambele tipărite de mitropolitul Dosoftei. Ele sunt legate în ordinea inversă prezentării noastre. Pe prima filă a coligatului se află numărul de înregistrare 435, ce reprezintă poziţia cărţii în Inventarul Mănăstirii Putna din anul 1856. În anul 1863, peste acest număr a fost lipit un timbru alb pe care a fost scris un nou număr de inventar (504) din care astăzi se mai poate citi doar prima cifră.

Paginile *Octoihului* au 28 de rânduri fiecare[19]. Textul are iniţiale simple[20], tipărite – ca întreg restul cărţii – într-o singură culoare (neagră). *Octoihul* are şi şase xilogravuri: una, la f. 1^{r} (399^{r}); alta, la f. 18^{r} (416^{r}); alte patru xilogravuri mai mici, la filele 2^{r} (400^{r}), 7^{r} (415^{r}), 31^{r} (429^{r}) şi 32^{r} (430^{r}). Coligatul are coperţile din scânduri îmbrăcate în piele neagră, pe care au fost imprimate două medalioane.

[15] Ştefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, 1989, p. 213–218.

[16] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Bucureşti, p. 101–107.

[17] Scarlat Porcescu, *Activitatea cărturărească a Mitropolitului Dosoftei*, în **MMS**, an LXI (1943), p. 819–820.

[18] Prin „glas" sau „eh" (grec.) se înţelege una dintre cele opt game melodice folosite în cult de către unele biserici ortodoxe. Aceste „glasuri" au origine bizantină şi sunt în număr de opt (şase diacronice şi două cromatice).

[19] Cu excepţia filelor care au titluri ori xilogravuri.

[20] Singura excepţie este iniţiala filei întâi, care este ceva mai amplă.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

Dintre acestea, cel de al doilea este mai bine conservat şi conţine un scut heraldic sfertuit (cu patru cartiere şi tot atâtea simboluri) deasupra căruia este reprezentat (se pare) un vultur bicefal.

Octoihul are 44 şi nu 39 de file, aşa cum credea episcopul Melchisedec în anul 1883. Eroarea s-a strecurat pentru că filele cărţii au fost de la bun început greşit numerotate, ultima filă primind întâmplător cifra 39 (fila precedentă este numerotată cu cifra 40!)[21].

Filele *Octoihului* au mai primit o numerotare în perioada contemporană[22].

Cartea este alcătuită dintr-o succesiune de 11 caiete, care au, fiecare, câte patru file. În fiecare caiet, aceste file sunt formate din plierea a două coli de hârtie mai mari. Prima coală are tipărită, întotdeauna, în partea de jos, o literă: **Г**, la caietul nr. 3; **Д,** la caietul nr. 4; **Ѕ,** la caietul nr. 5; **Ж,** la caietul nr. 6 ş.a. Excepţie face caietul nr. 1 (**А**) unde litera corespunzătoare lipseşte. Caietul nr. 2 (**Б**) lipseşte în întregime din exemplarul Octoihului nostru. Coala a doua a fiecărui caiet este şi ea numerotată cu o literă – identică cu cea de pe prima coală – plus cifra **В**. Aceasta din urmă este scrisă, uneori, mai mic (cam jumătate din înălţimea literei). Avem astfel coli numerotate cu: **Гв, Дв, Ѕв, Жв** ş.a.

Întreaga carte a Octoihului are trei părţi: glasurile I, II şi III. Fiecare glas are, la rându-i, câte patru caiete, cu excepţia glasului al III-lea, care are un caiet lipsă.

Numerotarea actuală a filelor	**Numerotarea originală a filelor**	**Caiet**
GLAS I		
399	1	**А** (**1**)
400	2	
401	3	
402	4	
403	13	**Г** (**4**)
404	14	
405	15	
406	16	
407	9	**В** (**3**)
408	10	
409	11	
410	12	
411	13	**Г** (**4**)
412	14	
413	15	
414	16	

[21] Textul însă are continuitate, ceea ce înseamnă că filele au fost corect „făţuite” (pliate).

[22] În textul de faţă le vom folosi pe amândouă. Ultima numerotare va fi redată între paranteze rotunde.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

GLAS II		
415	7	**Д** (**5**)
416	18	
417	19	
418	20	
419	23	**Є** (**6**)
420	22	
421	21	
422	24	
423	–	**Ж** (**7**)
424	26	
425	27	
426	28	
	29	**Ѕ** (**8**)
428	30	
429	31	
430	32	
GLAS III		
431	33	**З** (**9**)
432	34	
433	35	
434	36	
435	33	**З** (**10**)
436	34	
437	35	
438	36	
439	37	**І** (**11**)
440	37	
441	40	
442	39	

Se observă:

1) La textul glasului I (caietele **Я**–**Г**):
   – caietul **Б** (cu filele 5–8) lipseşte, iar în locul lui a fost legat greşit caietul **Г**;
   – caietele **Г** şi **В** sunt inversate între ele;
   – caietele **Я, В, Г** au, fiecare, filele numerotate corect (spre deosebire de filele altor caiete de la glasurile II şi III);
   – caietul **Г** se repetă de două ori.

Din cauza acestor lipsuri, inversări şi repetări, textul glasului I este incomplet şi nu are continuitate.

2) Textul glasului al II-lea (caietele **Д**–**Ѕ**):
   – are toate caietele, complete şi legate în ordine;
   – unele file sunt greşit numerotate:
      – la caietul **Д**: fila 17 (415), numerotată greşit 7;
      – la caietul **Є**: fila 21 (419), numerotată greşit 23;
        fila 23 (421), numerotată greşit 21;
   – la caietul **Ж**, fila 25 (423) este nenumerotată.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

Textul este complet şi are continuitate de la un capăt la celălalt.

3) Textul glasului al III-lea (caietele **З** –**I**):

– are toate caietele, complete şi în ordine.

– caietul nr. 10 este greşit numerotat cu litera **З**, în loc de **I**.

– unele file sunt, iarăşi, greşit numerotate:

– la caietul **З**: fila 37 (435), numerotată greşit 33;
nr. 10 fila 38 (436), numerotată greşit 34;
fila 39 (437), numerotată greşit 35;
fila 40 (438), numerotată greşit 36;

– la caietul **I**: fila 41 (439), numerotată greşit 37;
nr. 11 fila 42 (440), numerotată greşit 37;
fila 43 (441), numerotată greşit 40;
fila 44 (442), numerotată greşit 39.

Textul este complet, cu excepția troparului Maicii Domnului din care lipsesc ultimele cuvinte. Şi acest text are continuitate deplină.

*

Respingem cu toată certitudinea ca *eronată* ipoteza conform căreia *Octoihul* nu ar fi fost o traducere şi o tipăritură a mitropolitului Dosoftei. Găsim, de asemenea, *neîntemeiată* şi *greşită* afirmația conform căreia *Octoihul* a fost o *„tipăritură ulterioară, pe care călugării de la Putna au legat-o la un loc cu cărțile [...] tipărite de Dosoftei”*. Adevărul este că toate cele trei cărți – *Paremiile* (1683), *Molitvelnicul* (1681) şi *Octoihul* (nedatat), ce alcătuiesc, împreună, în această ordine, coligatul 2505 – au fost traduse şi tipărite de una şi aceiaşi persoană, mitropolitul Dosoftei, în penultimul deceniu al secolului al XVII-lea. Iată argumentele:

a) *Octoihul* are ***însemnări autografe*** ale mitropolitului Dosoftei. Acestea sunt, în majoritate, adnotări la traducere. Astfel, la fila 19^{r} (417^{r}), în stihira: *„Viață, Dătătoriule H(ri)s(toase), de voe patimă suferişi pentru mortaci, şi, în iad, pugorându-Te ca un putiarnic, pre aceia, acolia, venirea Ta ce aştepta, îi apucaşi ca din mână de putiarnic [...]”*, Dosoftei a subliniat ultimele trei cuvinte şi a scris sub ele: *„ca de la fiară putiarnică”*. La fila 35^{v} (433^{v}), în stihira: *„D(u)mn(e)dzăirii formă*, *Ună spunem, în Trei stătniceşti, şi-mpărțăriațe proprietăți, a Tatăl şi Fiiul şi Duhul, slăvit eşti, strigând: «D(u)mn(e)dzăul părinților noştri!»”*, cuvântul *„stătniceşti”* a fost subliniat, iar, marginal, mitropolitul a scris: *„ιποστατ[...]*[23]*; statnice”*. Şi iarăşi, la fila 32^{v} (430^{v}), lângă textul: *„Celor în iad, pugorând H(ri)s(tos), le bine vesti, «Cutedzați!», dzâcându-le, «Acmu am biruit. Eu sânt Învieria. Eu pre voi voi scoate răsâpind a morții porți!»”*, s-a scris: *„1 Pet[ru] 3, 19”*. De asemenea, la fila 26^{v} (424^{v}), în rugăciunea: *Roagă pre al tău Fiiu şi D(o)mn, Ficioară curată, prădațâlor izbăvire,* ***celor*** *de-n protivă-n cungiurare [...]”*, cuvântul subliniat de noi a fost tăiat şi înlocuit cu: *„de acia”*. La fila 24^{r} (422^{r}), în textul: *„Dinților lor,*

[23] Neclar [n.ed.].

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

*nu da, Mântuitoriule, pre şerbul Tău, că cu de leu **chip** asupra mia să pornesc şi dară pizmaşii miei”*, Dosoftei a tăiat iarăşi cuvântul subliniat şi a scris în locul lui: *„năravˮ*.

Însemnări autografe ale mitropolitului Dosoftei sunt şi în celelalte două cărţi ale coligatului. Astfel, la fila 24^{v} (30^{v}), în stihira: *„Şi deşchidzu din budzăle miale diriapte, că adevărătate deprinde-va gătlejiul mieu; spurcate-s toate graiurile rostului mieu, nemică într-înse nu-i ţăpos [...]”*, mitropolitul a pus un asterisc în dreapta cuvântului „*spurcate-s”*, şi, marginal, a adăugat: *„naintia mia budzele nediriapte, cu direptate”*. O altă intervenţie se constată şi la fila 20^{r} (64^{r}), unde, în dreptul paremiei din cartea *Pildelor*, Dosoftei a scris: *„dintr-alt izvod”*. Şi, iarăşi, la fila 39^{r} (83^{r}), în propoziţia: *„Mărs-ai pre pământul mării [...]”*, mitropolitul a scris sub penultimul cuvânt, un alt cuvânt: *„izforul”*. Din nou, la fila 71^{r} (115^{r}), în propoziţia: *„Arată direptului şi va adaoge a priimirea; începătura înţălepciunei – (fri)ca D(o)mnului”*, literele dintre paranteze lipsesc în text, ele fiind scrise marginal. La fel, la fila 30^{v} (303^{v}), în textul: *„ [...] şi din Ficio(a)ră Sv(ă)ntă, **întrupându-Să**, S-au deşertat pre Sine, formă de şerb luând [...]”*, cuvântul marcat de noi nu apare în textul cărţii, ci este scris cu mâna peste un alt cuvânt. În sfârşit, în aceeaşi pagină, în propoziţia: *„[...] ca întru Adam, **carii mor**, să să facă vii [...]”* cuvintele subliniate sunt scrise, iarăşi, marginal, înlocuind cuvântul *„murind”*.

Aceste însemnări – la care se mai adăugă şi desenarea unor cruci în dreptul unor anumite texte – sunt doar cele mai importante adnotări ale cărţii. Ele arată că *Octoihul* a fost *proprietate personală* a mitropolitului Dosoftei.

b) Toate cele şase ***xilogravuri*** ale *Octoihului* se regăsesc în celelalte tipărituri ale mitropolitului Dosoftei. Astfel, *Maica Domnului Împărătească*[24] ţinând în braţe pe Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos, se regăseşte în *Psaltirea în versuri*[25] (1673) şi în *Viaţa şi petrecerea sfinţilor* (1682–1686)[26]. În xilogravură, sub picioarele Fecioarei, sunt reprezentaţi şapte serafimi care susţin un tron pe care şade Maica Sfântă, iar de-a dreapta şi de-a stânga ei sunt înfăţişaţi doi sfinţi, în rugăciune. La baza tronului sunt scrise cuvintele: *„Mariia, bucură-te, a tuturor bucurie!”*. Cea de-a doua xilogravură, *Arătarea celor trei îngeri la stejarul Mamvri*[27], apare în *Psaltirea în versuri*[28], *Psaltirea slavo-română*[29](1680), *Dumnezeiasca Liturghie*[30] (ediţia 1683) şi în *Viaţa şi petrecerea sfinţilor*[31]. Cea de a treia xilogravură îl înfăţişează, în medalion, pe Mântuitorul Iisus Hristos, iar de-a dreapta şi de-a stânga Sa

[24] **BMP**, *Octoih*, inv. 2505, f. 1^{r} (399^{r}).
[25] **BRV**, p. 209.
[26] **BMP**, *Viaţa şi petrecerea sfinţilor*, 1682–1686, inv. 820, Iaşi, f. 105^{r}.
[27] **BMP**, *Octoih*, inv. 2505, f. 18^{r} (416^{r}).
[28] **BRV**, p. 211.
[29] **BMS**, *Psaltirea slavo-română*, Iaşi, 1680, inv. 667, f. 146^{r}.
[30] **BMP**, *Dumnezeiasca Liturghie*, 1683, inv. nr. 2505, f. 1^{r} (274^{r}).
[31] **BMP**, *Viaţa şi petrecerea sfinţilor,* 1682–1686, inv. 820, fila de titlu, 39^{r}, 49^{v}

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

sunt reprezentați Fecioara Maria şi Sfântul Ioan Botezătorul[32]. Xilogravura se regăseşte în *Psaltirea slavo-română*[33]**,** *Molitvelnic de-nțeles*[34], *Paremiile peste an*[35] şi *Dumnezeiasca Liturghie*[36] (ediția 1683). A patra xilogravură îl înfățişează tot pe Iisus Hristos, într-un decor vegetal. Această xilogravură este reîntâlnită în *Psaltirea slavo-română*[37] şi *Molitvelnic de-nțeles*[38]. A cincea xilogravură[39] – prezentă şi în *Dumnezeiasca Liturghie* (ediția 1683)[40], *Viața şi petrecerea sfinților*[41] şi în *Paremiile peste an*[42] – este compusă dintr-o succesiune de flori stilizate. Ultima xilogravură are ca motiv central o floare cu şase petale aşezată între doi vreji pe care sunt fructe şi frunze. La capetele lor se găsesc două ornamente. Xilogravura a fost folosită şi în *Psaltirea slavo-română*[43].

c) Toate cele trei cărți ale coligatului au fost tipărite ***cu acelaşi set de litere***. Acesta, împreună cu o tiparniță, au fost trimise în Moldova, de către patriarhul Ioachim al Moscovei, în anul 1680. Cu aceste litere, mitropolitul Dosoftei a mai tipărit *Psaltirea slavo-română* şi *Viața şi petrecerea sfinților*. Literele sunt mici, subțiri şi foarte clare. Ele se deosebesc mult de literele vechii tiparnițe din Iaşi cu care mitropolitul tipărise, în anul 1679, *Dumnezeiasca Liturghie*.

d) Singura ***inițială amplă*** a *Octoihului*, anume cea de la fila 1^{r} (399^{r}), se regăseşte identică în *Psaltirea slavo-română*[44], în *Molitvelnicul de-nțeles*[45] şi în *Paremiile preste an*[46].

Când şi unde a fost tipărit *Octoihul*?

Cartea, după cum s-a spus, nu are foaie de titlu. Este un caz singular între celelalte cărți tipărite de mitropolitul Dosoftei, după cum se vede în următorul tabel[47]:

[32] **BMP**, *Octoih*, inv. 2505, f. 32^{r} (430^{r}).
[33] **BMS**, *Psaltirea slavo-română*, Iaşi, 1680, inv. 667, f. 27^{r}, 58^{r}, 109^{v}, 137^{r}, 164^{v}.
[34] **BMP**, *Molitvelnic de-nțeles,* 1681, inv. 2505, f. 133^{r} (376^{r}).
[35] **BMP**, *Paremiile preste an*, 1682, inv. 2505, f. 1^{r} (7^{r}).
[36] **BMP**, *Dumnezeiasca Liturghie*, inv. 2505, f. 38^{r} (311^{r}).
[37] **BMS**, *Psaltirea slavo-română*, Iaşi, 1680, inv. 667, f. 16^{v}, 36^{v}, 68^{r}, 86^{r}, 119^{r}, 153^{r}, 171^{v}.
[38] **BMP**, *Molitvelnic de-nțeles*, inv. 2505, f. 117^{v} (369^{v}).
[39] **BMP**, *Octoih*, inv. 2505, f. 2^{r}.
[40] Dosoftei, *Dumnezăiasca Liturghie* 1679, ediție critică de N.A. Ursu, cu un studiu introductiv de Înalt Prea Sfințitul Teoctist, Arhiepiscop al Iaşilor şi Mitropolit al Moldovei şi Sucevei. Anexă: *Dumnezăiasca Liturghie*, ediția a doua, Iaşi, 1683, foile 46–72, Iaşi, 1980, p. 206, 218, 244, 272, 278, 282, 286. V. şi **BMP**, *Dumnezeiasca Liturghie*, 1683, inv. 2505, f. 46^{r} (319^{r}), 49^{r} (322^{r}), 55^{v} (328^{v}), 62^{v} (335^{v}), 65^{r} (338^{r}), 66^{r} (339^{r}).
[41] **BMP**, *Viața şi petrecerea sfinților*, 1682–1686, inv. 820, Iaşi, f. $27^{r–v}$, 27^{v}, 33^{r}, 47^{v}.
[42] **BMP**, *Paremiile preste an*, inv. 2505, f. 245^{v}– 246^{v} (numerotarea contemporană).
[43] **BMS**, *Psaltirea slavo-română*, Iaşi, 1680, inv. 667, f. 8^{r}.
[44] **BMS**, *Psaltirea slavo-română*, Iaşi, 1680, inv. 667, f. 1^{r},153^{r}.
[45] **BMP**, *Molitvelnic de-nțeles*, inv. 2505, f. 135^{r} (f. 378^{r}).
[46] **BMP**, *Paremiile preste an*, inv. 2505, f. 18^{v} (24^{v}), 21^{r} (27^{r}), 27^{v} (33^{v}), 30^{r} (36^{r}), 8^{v} (192^{v}), 13^{v} (197^{v}), 27^{r} (211^{r}).
[47] Am marcat cu ✓: există.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

Cartea		Foaie de titlu					Prefețe	
		Recto				*verso*	Către domn	Către cititor
		Numele domnului	Numele mitrop.	Locul tipăririi	Anul	Stema ţării cu stihuri		
1	Psaltirea în versuri	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2	Acatistul şi paraclisul Maicii Domnului	–	✓	✓	✓	–	–	–
3	Dumnezeiasca Liturghie	–	–	✓	✓	✓	✓	✓
4	Psaltirea slavo-română	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5	Molitvelnic de-nţeles	✓	✓	✓	✓	✓	✓	–
6	Paremiile peste an	✓	✓	✓	✓	✓	✓	–
7	Viaţa şi petrecerea sfinţilor	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
8	Octoih	–					–	

Lipsa foii de titlu se datorează, presupunem, neterminării cărţii.

Octoihul se va fi tipărit cândva între anii 1683–1686. Pentru limita inferioară a acestei perioade avem scrisoarea din anul 1683 a mitropolitului Dosoftei (adresată patriarhului Ioachim al Moscovei), în care acesta numea toate cărţile pe care le tipărise cu tiparniţa trimisă din Rusia. *Octoihul* nu era menţionat printre ele[48]. Cât priveşte limita superioară a perioadei de interes, ea este anul 1686, când mitropolitul Dosoftei era dus în exil, în Polonia, de unde nu avea să se mai întoarcă niciodată.

Locul tipăririi *Octoihului* a fost, cu siguranţă, Iaşul. Aici a fost instalată, în 1680, noua tipografie primită de la Moscova, şi, tot aici, mitropolitul Dosoftei îşi tipărise toate cărţile, în răstimpul 1680–1686.

*

Mitropolitul Dosoftei a tradus Octoihul după un text grecesc. Acest lucru se vede din aceea că traducerea a împrumutat cuvinte şi structuri lexicale din limba greacă:

- *„Tu, demult, vederat lui Avraam, cum Te-arătaşi în trei staturi. Şi, sănguratec, în firia d(u)mn(e)dzăirei, de b(la)goslovie întreagă vederare arătaşi. Şi-n credinţă Te cântăm, pre* ***monarhul*** *D(u)mn(e)dzău şi* ***tresoratecul****”*[49].

Σύ πάλαι σαφῶς τῷ ᾽Αβραὰμ ὡς ὤφθης τρισυπόστατος, μοναδικός τε φύσει Θεότητος, θεολογίας τὸ ἀκραιφνέστατον τυπικῶς ἐνέφηνας καὶ πιστῶς ὑμνοῦμέν σε **τὸν μονάρχην** Θεὸν καὶ **τρισήλιον**[50].

[48] Silviu Dragomir, *Contribuţii privitoare la relaţiile Bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVII*, în „Analele Academiei Române”. Memoriile Secţiunii Istorice, seria II, tom. XXXIV, 1912, p. 1108.

[49] **BMP**, *Octoih*, inv. 2505, f. 4^{r-v} (402^{r-v}).

[50] ᾽Ανθολόγιου τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, τόμος Α΄, Tesalonic, 1992, p. 386.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

• *„**Horiuri** cugetăriaţe a celor nelutatice fiinţe, cu a Tale radze, **D(u)mn(e)dzăule monarho**[51] **şi tresoratecule**, [...] arată lumină ca un **lumină-lucrăreţ treluciat**”*[52].

Χοροὶ νοεροὶ τῶν ἀΰλων οὐσιῶν, ταῖς σαῖς ἀκτῖσι, **Θεὲ μονάρχα καὶ τρισήλιε**, [...] δεῖξον φῶς ὡς **φωτουργὸς τριλαμπής**[53].

• *„Cu-nţălepciune şi totputernicie, ne-mpregiur scrisă **tresoreaţă monarhie** caria substăţăşti lumia şi o fereşti în nebetejită tocmală, cu totul întreagă, petrecì cu sălaş într-a mia inemă [...]”*[54].

Σοφῶς καὶ πανσθενῶς, ἀπερίγραπτε **τρισήλιε μοναρχία**, ἡ ἱποστήσασα τὸν κόσμον καὶ συντηροῦσα ἐν ἀλωβήτῳ τάξει παντελεῖ, ἐνοίκησον τῇ ἐμῇ καρδίᾳ ὑμνεῖν καί δοξάζειν σε ἀσιγήτως σὺν χοροῖς ἀγγέλων εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας[55].

• *„Uninţă-I Troiţa **din sus de fire**, negrăit prespre minte, [...] să cântă şi de noi **triipostasnicul** D(o)mn”*[56].

Μονὰς ἡ Τριὰς **ἠπερφυῶς** ἀῤῥήτως ὑπὲρ ἔννοιαν [...] συμφώνως μέλπεται καὶ ἡμῖν **τρισυπόστατος** Κύριος[57].

• *„Cel **supră-fiinţă** şi săngurat D(o)mn H(risto)s, şi naştere Celui de mai-(na)inte de-nceput Părinte [...]”*[58].

Ο **ὑπερούσιος** καί μόνος Κύριος, Χριστὸς ἀπαύγασμα τοῦ προανάρχου Πατρός, [...][59].

• *„Cel **supră de fiinţă** D(u)mn(e)dzău şi D(o)mn, din tine S-au întrupat, din bunătate [...]*[60].

Ο **ὑπερούσιος** Θεὸς καί Κύριος ἐκ σοῦ σεσάρκωται δι᾽ ἀγαθότητα [...][61].

• *„A d(u)mn(e)dzăiasca **fire de o fiinţă**, tresoratecă, căntăm [...]*[62] ”.

Θείας **φύσεως ὁμοουσίου**, τὸ τρισήλιον ὑμνοῦμεν [...][63].

[51] *Transliterare nesigură* [n.ed.].
[52] *Octoih*, f. 22[r] (420[r]).
[53] ᾽Ανθολόγιου, p. 403.
[54] *Octoih*, f. 22[v] (420[v]).
[55] ᾽Ανθολόγιου, p. 404.
[56] *Octoih*, f. 4[v] (402[v]).
[57] ᾽Ανθολόγιου, p. 386.
[58] *Octoih*, f. 34[r] (432[r]).
[59] ᾽Ανθολόγιου, p. 415.
[60] *Octoih*, f. 34[r] (432[r]).
[61] ᾽Ανθολόγιου, p. 415.
[62] *Octoih*, f. 35[r] (433[r]).
[63] ᾽Ανθολόγιου, p. 416.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

• *„Nemiarnic fiind Avraam, s-au spodobit cu închipuire de-au priimit sănguratec, amu, D(o)mn în trei staturi* ***supră-fiinţatec*** *[...]”*[64].

Μέτοικος ὑπάρχων ὁ ᾽Αβραὰμ κατηξιώθη τυπικῶς ὑποδέξασθαι ἑνικὸν μὲν Κύριον ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, **ὑπερούσιον** [...][65].

• *„Lui Tatăl şi Fiiul să ne închinăm cu toţăi şi Duhului direpт deopotrivă cinste, slavă, Troiţa cia nezidită şi* ***suprăd(u)mn(e)dzăiască putiare****, caria o slăvăsc a celor fără trup ciate [...]”*[66].

Πατέρα καὶ Υἱὸν προσκυνήσωμεν πάντες και Πνεῦμα τὸ εὐθὲς και ίσότιμον δόξη, Τριάδα τὴν ἄκτιστον καὶ **ὑπέρθεον δύναμιν**, ἣν δοξάζουσι τῶν ἀσωμάτων αἱ τάξεις' ταύτην σήμερον καὶ γηγενεῖς μετὰ φόβου πιστῶς εὐφημήσωμεν[67].

• *„Caria fireşte depreună văcuitoare slavă scoţând* ***săngură-ncepătoratecă*** *Troiţă Sv(ă)ntă, [...] a a Ta slavă să vadză spodobiaşte ne-ncepută şiună lucoare acia tresoratecă”*[68].

Η φυσικὴν συναΐδιον δόξαν προβαλλομένη, **μοναρχικωτάτη** Τριὰς ἁγία, τοὺς ἀνυμνοῦντας ὀρθοδόξῳ σε πίστει τῆς σῆς δόξης ἰδεῖν ἀξίωσον ἄναρχον καὶ μίαν αὐγὴν τὴν τρισήλιον[69].

• *„****Cuprindzătoriu de pre fiinţă*** *fiind D(u)m(ne)dzău Cuvântul [...]”*[70].

Συνεκτικὸς κατ᾽ οὐσίαν ὑπάρχων ὁ Θεὸς Λόγος [...][71].

• *„În nespus luciu de bunătate, acia necuprinsă-n gând a a Ta strălucoare şi* ***trelucată d(u)mn(e)dzăire****, lumină dătătoare, luco(a)re-m(i) dăruiaşte”*[72].

Εν ἀφάτῳ πελάγει χρηστότητος τὴν ἀπερινόητον τῆς σῆς ἐλλάμψεως καὶ **τριλαμποῦς θεότητος** φωτοδότιδα αἴγλην μοι βράβευσον[73].

• *„[...] şi cu* ***lumină treluciată*** *m-au luminat”*[74].

[...] καὶ **φωτὶ τριλαμπεῖ** με κατηύγασε[75].

• „[...] Părinte, Cuvântule de o formă, şi Duhul, ***treluminatecă putiare*** [...]”[76]

[64] *Octoih*, f. 35[r] (433[r]).
[65] ᾽Ανθολόγιου, p. 416.
[66] *Octoih*, f. 4[v] (402[v]).
[67] ᾽Ανθολόγιου, p. 386.
[68] *Octoih*, f. 23[v] (419[v]).
[69] ᾽Ανθολόγιου, p. 402.
[70] *Octoih*, f. 23[v] (419[v]).
[71] ᾽Ανθολόγιου, p. 402.
[72] *Octoih*, f. 23[v] (419[v]).
[73] ᾽Ανθολόγιου, p. 402.
[74] *Octoih*, f. 23[v] (419[v]).
[75] ᾽Ανθολόγιου, p. 403.
[76] *Octoih*, f. 35[v] (433[v]).

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

[...] Πάτερ, Λόγε σύμμορφε καί τὸ Πνεῦμα, **τρίφωτον κράτος** [...][77].

• *„Stoleşti pururia a îngerilor voinicămi cătră nestrămutare, Săngur fiind nestrămutat, Acel* ***triipostasnic D(o)mn****”*[78].

Ρυθμίζεις ἀεί τῶν ἀγγέλων στρατιὰς πρὸς ἀτρεψίαν, μόνος ὑπάρχων ἀναλλοίωτος, ὁ **τρισυπόστατος Κύριος**[79].

La nevoie, Dosoftei a împrumutat cuvinte şi din limba latină:

• *„Tu, şiruri nelutatecele şi cereşti le* ***substăţăşti*** *ca oglindzi a Talii frămseţi, Troiţă nedespărţâtă monarhie [...]”*[80].

Σὺ τάξεις τὰς ἀΰλους καὶ οὐρανίους **ὑπέστησας** ὡς ἔσοπτρα τοῦ σοῦ κάλλους Τριὰς ἡ ἀδιαίρετος μοναρχία[81].

• *„Carele tot, întăi,* ***subsistenţiia*** *au fiinţat a zidirii [...] s-au înfiinţat cu necercata bunătate, D(u)mn(e)dzău Născătoare, şi lumină tresoreaţă tuturor au răsărit, aUnă d(u)mn(e)dzăire şi d(o)mnie”*[82].

Ο πᾶσαν πρὶν **ὑπόστασιν** οὐσιώσας τῆς κτίσεως ἐν μήτρα σου οὐσιώθη ἀπείρῳ ἀγαθότητι, Θεοτόκε, καὶ φῶς τρισήλιον πᾶσιν ἀνέτειλε τῆς μιᾶς θεότητος καί κυριότητος[83].

• *„Ca ciaia ce cu totul preste toate ciale ce sănt a a Ta* ***providenţie****, a ciale de pace dăruitoare întindzănd radze şi spăsătoare, Înpăratul păcii, păziaşte-mă întru pacia Ta, că Tu eşti viaţa şi pacia tuturora”*[84].

Ος ὁλικῶς ἐπὶ πάντα τά ὄντα τῆς σῆς **προνοίας** τὰς εἰρηνοδώρους ἁπλῶν ἀκτῖνας καὶ σωτηρίους, βασιλεῦ τῆς εἰρήνης, φρούρησόν με ἐν τῇ εἰρήνῃ σου σὺ γὰρ ει ζωὴ καὶ εἰρήνη τοῦ σύμπαντος[85].

*

CONCLUZII

Octoihul, împreună cu celelalte traduceri ale mitropolitului Dosoftei – *Liturghierul* (1679, 1683), *Psaltirea* (1680)*, Molitvelnicul* (1681) şi *Paremiile* (1682) –, au constituit punctul de pornire al **introducerii limbii române în cultul ortodox**[86]. Regăsirea *Octoihului* aduce noi informaţii despre acest fenomen crucial al culturii şi spiritualităţii româneşti.

[77] ᾽Ανθολόγιου, p. 417.
[78] *Octoih*, f. 22^{r} (420^{r}).
[79] ᾽Ανθολόγιου, p. 403.
[80] *Octoih*, f. 20^{v} (418^{v}).
[81] ᾽Ανθολόγιου, p. 400.
[82] *Octoih*, f. 20^{v} (418^{v}).
[83] ᾽Ανθολόγιου, p. 401.
[84] *Octoih,* f. 23$^{r–v}$ (419$^{r–v}$).
[85] ᾽Ανθολόγιου, p. 402.
[86] Expresie ce aparţine lui Dan Horia Mazilu.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

ABREVIERI

AMP – Arhiva Mănăstirii Putna.
BMP – Biblioteca Mănăstirii Putna.
BMS – Biblioteca Mănăstirii Sucevița.
BRV – Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tom I (1508–1716), 1903.
RIAF – Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie.

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)

THE REDISCOVERY OF A LOST WORK: THE ROMANIAN *OCTOICHOS* OF METROPOLITAN DOSOFTEI OF MOLDAVIA

(Abstract)

This paper brings back to light a lost book, very important to the Romanian culture. It is the first *Octoichos* that was translated into Romanian and printed sometimes between 1683 and 1686. The translation was made by metropolitan Dosoftei of Moldavia (1671–1674; 1675–1686). The book was preserved at the Monastery of Putna until 1895 when it was given away and so its track was lost. This work of Romanian religious literature was found in 2008 and returned to the Monastery of Putna in 2010. This book, together with other four translated by the same author, mark the beginning of liturgical use of the Romanian language. In this *Octoichos*, metropolitan Dosoftei invented new Romanian words, thus enriching the Romanian language. The book also has annotations of metropolitan Dosoftei in his own handwriting, representing reviews to the translation. This is the oldest Romanian *Octoichos* that survived to our days and it is the only copy left.

Keywords: Octoichos, metropolitan Dosoftei, Putna Monastery, old Romanian literature, religious books.

Cuvinte-cheie: mitropolitul Dosoftei, Mănăstirea Putna, literatura românească veche, cărți religioase.

M-rea Putna

BDD-A517 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 12:11:46 UTC)